

Багмет М.О., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. Петра Могили
Шевчук О.В., Миколаївський державний університет

Багмет Михайло Олександрович. Закінчив Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка у 1976 році, доктор історичних наук, професор, академік УАІН, декан факультету політичних наук МДГУ ім. Петра Могили, директор Центру політичних досліджень. Відмінник освіти України. Має більше 320 наукових та науково-популярних публікацій, в тому числі 20 навчальних посібників, монографій та інших книг. Коло наукових інтересів – державотворчі та етнонаціональні проблеми.

Шевчук Олександр Володимирович. Закінчив з відзнакою історичний факультет Миколаївського державного педагогічного університету. У 2002 р. захистив кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. Старший викладач кафедри політології та економічної теорії МДУ. Коло наукових інтересів – Тайванська проблема та шляхи її вирішення.

Трансформація системи взаємовідносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні у контексті руйнації біполярної системи міжнародних відносин

У статті зроблена спроба проаналізувати вплив характеру та спрямованості еволюції взаємовідносин у стратегічному трикутнику США – КНР – РФ на конструкцію системи міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні у контексті трансформації глобальної системи взаємовідносин у постбіполярний період.

An attempt to analyse the influence of the nature and direction of evolution of interrelations in the triangle USA – China – Russia on the construction of the system of international relation in Asian-Pacific region in the context of transformation of global post – war period has been made in the given paper.

Нові тенденції геополітичного розвитку, спричинені розпадом СРСР, визначили руйнацію системи міжнародних економічних і політичних відносин, що склалися у повоєнний період, формування нових центрів світової політики,

серед яких важливе місце належить Азіатсько-Тихоокеанському регіону (АТР).

Становлення механізму міжнародних відносин у постбіполярний період характеризується переходом від чіткої структуризації у протисто-

янні двох військово-політичних угруповань до стану інтеграції та взаємозалежності у побудові систем безпеки як регіонального, так і світового рівня, стабільність яких визначатиметься не наявністю чітких критеріїв співвідношення сил та жорстко обмеженого кола елементів, які у стратегічному протистоянні не мали тенденції до еволюції, що характеризувало часи “холодної війни”, а досягненням політичних угод з урахуванням інтересів як національної, так і регіональної та міжнародної безпеки. В сучасних умовах політичного розвитку головними критеріями збереження балансу механізму безпеки є регіональне та субрегіональне співробітництво і утворення відповідних міжнародних об’єднань.

Аналіз еволюції системи взаємовідносин у стратегічному трикутнику США – КНР – РФ дає можливість визначити певні орієнтири для державних діячів і політологів, зацікавлених практиків і вчених у науковому дослідженні трансформації системи міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії міжнародних відносин у повоєнний період, а також при підготовці спеціальних рекомендацій щодо розширення сфер взаємовідносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні. Матеріали даної роботи можуть бути використані під час вивчення розділу “Міжнародна політика” з курсу “Політологія” та викладанні відповідних тем з курсу Новітньої історії країн Азії та Африки, а також при викладанні спецкурсів та проведенні спецсеминарів, написанні курсових та дипломних робіт у класичних університетах, педагогічних та інших вищих навчальних закладах.

Нові тенденції геополітичного розвитку: подолання військово-політичного протистояння Схід-Захід, розпад Радянського Союзу, внаслідок чого відбулася переорієнтація низки держав на засади цінностей західної демократії, посилення глобального впливу США на міжнародній політичній арені, нарощування КНР стратегічного потенціалу спричинили підвищення інтересів науковців до переорієнтації відносин США – КНР – РФ та її впливу на формування нової системи безпеки в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні [1-5].

Одним із наслідків проведення Сполученими Штатами Америки політики, спрямованої на створення “однополюсного світу”, сучасні російські дослідники вважають повернення до по-

будови відносин в АТР на засадах “трикутничкової дипломатії”, головними принципами якої є утворення політичного союзу між Росією та Китаєм на протизагуг США [6, с. 122; 7, с. 31-32].

Фактори впливу на еволюцію системи міжнародних відносин в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні знайшли своє відображення у роботах українських дослідників Гончара Б.М. [8], Лещенка Л.О. [9], Шергіна С.О. [10], Коміренка І.Д. та Мухамадієва А.Г. [11], Камінського Є.Є. [12], Івченка О.Г. [13], Нікішенка С.О. [14], а також у дисертаційних дослідженнях Федоренка С.М. [15] та Тарана М.А. [16].

Аналіз історіографії дозволяє зробити висновок, що обрана проблематика недостатньо висвітлюється у вітчизняній політичній та історичній науці. А в сучасних умовах, коли надзвичайно зросла роль Азіатсько-Тихоокеанського регіону у геополітичному та гео економічному розвитку світового співтовариства, комплексний аналіз існуючих у регіоні проблем забезпечить, по-перше, можливість активної та зваженої реалізації багатовекторного курсу зовнішньої політики України в АТР; по-друге, надасть можливість застосування методів аналізу зовнішньої політики щодо розв’язання проблемних міжнародних ситуацій; по-третє, дослідження трансформації взаємовідносин у трикутнику США – КНР – РФ у постбіполярний період є актуальним з точки зору дослідження реальності створення прийнятної конструкції дво- та багатосторонніх відносин у регіоні у контексті збереження не лише регіональної, а й світової стабільності системи міжнародних відносин.

Розпад СРСР ліквідував стратегічне значення військово-політичного співробітництва США з КНР як стримуючого фактора зростання “радянської загрози”. Нові умови світового та регіонального політичного розвитку видозмінили базис американського лідерства, яке певною мірою перейшло з військової площини до політичних та економічних елементів. А саме у цій сфері США знаходяться в жорсткій конкуренції з Японією та Китаєм.

Тому на сучасному етапі головні зусилля США будуть спрямовані на збереження домінуючої ролі в АТР завдяки розбудові ефективно діючої системи регіональної безпеки, яка базуватиметься на наступній платформі: 1. Активна участь у формуванні регіональної безпеки всіх країн АТР. 2. Залучення до забезпечення стабільності механізму безпеки регіональних та між-

народних організацій. 3. Розробка комплексного підходу до нейтралізації внутрішніх і зовнішніх загроз конструкції забезпечення безпеки.

Оскільки ж одним з основних факторів підтримання регіональної безпеки є внутрішньополітичні компоненти, то Вашингтон будуватиме свою “китайську” політику, використовуючи політичні, економічні, моральні засоби для стимуляції радикальних реформ у КНР, що забезпечить більшу відкритість економіки Китаю для Заходу й надасть можливість проведення конструктивного політичного діалогу з ключових світових та регіональних міжнародних проблем. Такий розвиток подій створить сприятливий “клімат” і для обговорення проблеми Тайваню з урахуванням інтересів всіх зацікавлених сторін.

Разом з тим економічний розвиток КНР змушує Сполучені Штати Америки рахуватись з цілком реальною можливістю перетворення Китаю в одну з провідних країн світу. Згідно з оцінкою Міжнародного банку реконструкцій та розвитку (1996 рік), КНР входить до четвірки світових економічних центрів розвитку, поруч з США, Японією і Німеччиною [17, с. 170]. Після приєднання Гонконгу Китайська Народна Республіка займає друге місце в світі за валютними резервами [18, с. 43]. За прогнозами Центрального розвідувального управління США, у 2020 році перелік провідних економічних країн світу буде очолювати КНР з ВВП у 20 трлн. доларів, США займатимуть друге місце – 13,5 трлн. [17, с. 168]. Економічні досягнення забезпечать основу зовнішньополітичного курсу КНР, головним завданням якого є довести небезпідставність претензій Китаю на місце однієї з провідних країн світу. Ця тенденція зовнішньої політики Пекіна має і морально-політичні засади, тому що для КНР затвердження в ролі однієї з світових країн-лідерів є своєрідним переглядом більш ніж столітнього періоду історії, коли Китай був об’єктом іноземної агресії, нерівноправних угод і створення колоніальних анклавів на його території.

Особливе занепокоєння викликає те, що КНР для досягнення мети свого зовнішньополітичного курсу уклала специфічний союз з країнами Близького Сходу: Пакистаном, Іраном, Лівією. Китай надав науково-технічну допомогу Пакистану для створення ядерної програми. Така ж допомога була надана Китаєм і Ірану. Пекін передав ядерну технологію і Лівії [17, с. 180].

Враховуючи ж політичні непорозуміння, які

існують між США, з однієї сторони, Китаєм, Пакистаном, Лівією, Іраном, з іншої сторони, з приводу контролю над озброєнням, політичний союз між останніми загрожує не тільки національним інтересам США, а й загальному розвитку світового політичного процесу виникненням не передбачуваних за своїм масштабом та характером кризами.

Разом з тим з початку 90-х років КНР займає більш конструктивну позицію з питання практичної реалізації міжнародних угод щодо нерозповсюдження зброї масового знищення. У 1992 р. Китай приєднався до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, а у 1995 р. керівництво КНР підтримало ініціативу зробити цей договір постійно діючим. У квітні 1993 р. Китай став однією з країн – фундаторів Конвенції про заборону хімічної зброї. Крім цього, КНР підтримала угоду про заборону біологічної зброї. Пекін також підтримав зусилля Вашингтона, спрямовані на згортання північно-кореїської програми розробки ядерної зброї.

За твердженням Р.Дж. Айнхорна, заступника помічника держсекретаря США з питань нерозповсюдження, “китайці ефективно діяли за лаштунками, підтримуючи угоду, яку ми врешті уклали з Північною Кореєю у 1994 році на двосторонній основі” [19, с. 15].

У травні 1996 р. КНР взяла на себе зобов’язання не надавати ніякої підтримки подальшому розвитку невідконтрольних Міжнародному агентству з ядерної енергії (МАГАТЕ) ядерних об’єктів у Пакистані, а протягом візиту голови КНР Цзян Цземіня до Вашингтона (жовтень 1997 р.) офіційні представники уряду Китаю оприлюднили заяву, в якій заявили, що Китайська Народна Республіка не планує розпочинати будь-які нові проекти в ядерній галузі з Іраном і що діючі спільні китайсько-іранські програми будуть завершені у відносно короткий термін [19, с. 17].

Відзначаючи позитивні зрушення, які відбулися у політиці Китаю відносно нерозповсюдження зброї масового знищення, Р.Дж. Айнхорн констатував, що особливу занепокоєність США викликає, по-перше, відсутність зі сторони Китаю необхідного контролю за експортом товарів подвійного призначення, що використовуються для виробництва хімічної зброї. Саме це, на його думку, “сприяло розробці хімічної зброї в Ірані”; по-друге, експорт окремих ракетних компонентів та технологій Пакистану й Іра-

ну [19, с. 16]. Ці фактори визначають: “Сполучені Штати Америки будуть дуже тісно співпрацювати з Китаєм і оцінювати та контролювати поведінку Китаю; і ми докладемо всіх зусиль для того, щоб привернути увагу китайських керівників до існуючих недоліків”, – підкреслив Р.Дж. Айнхорн [19, с. 20].

Вихід КНР на світову арену як одна з провідних держав супроводжується наростанням антиамериканських настроїв у країні. В 1995 році газета “Ціннянь жибао” провела опитування, згідно з яким 81,7 відсотка молоді Китаю кваліфікували США як “найбільш недружню країну по відношенню до КНР” [20, с. 23]. Міністр закордонних справ КНР Цянь Цичень в 1995 році у своєму виступі перед щорічним зібранням лідерів Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) підкреслив, що настав час, коли США повинні перестати дивитись на себе як на “рятівника Сходу... Ми не визнаємо зазіхань США на роль гаранта миру й стабільності в Азії” [17, с. 173]. Бомбардування авіацією НАТО влітку 1999 р. китайського посольства в Югославії викликало хвилю антиамериканізму в КНР.

Характерною ознакою внутрішньополітичного життя, яке має безпосередній вплив на зовнішньополітичну стратегію КНР, є активне реформування збройних сил. В червні 1985 року Військова Рада ЦК КПК прийняла рішення, згідно з яким головною метою військових реформ є: концентрація засобів для прискореного економічного розвитку країни та подальшого підвищення якості її збройних сил на базі підйому економіки [21, с. 11]. На сучасному етапі військова галузь виступає головною статтею витрат державного бюджету КНР. Починаючи з 1991 року, щорічні бюджетні військові витрати Китаю збільшувались на 17 відсотків [17, с. 177]. В період 1990-1998 років витрати Пекіна у військовій галузі зросли більш ніж в три рази, з 29,03 млрд. юаней до 90,99 млрд. [21, с. 16]. Разом з тим Північноатлантичний блок скоротив свої військові витрати в період 1985-1995 років на 10 відсотків (з 540 до 485 млрд. доларів) [17, с. 177]. У доповіді голови КНР Цзян Цземіня на XV з’їзді КПК (12 вересня 1997 р.) була відзначена необхідність підтримувати військово-стратегічний курс на активну оборону, посилювати якісне удосконалення й продовжувати рухатися по шляху створення відбірної армії з китайською специфікою [22, с. 44].

З 2000 року розпочався якісно новий етап у

модернізації збройних сил КНР, свідченням чого стала публікація Управління інформації Держради Китайської Народної Республіки так званої “Білої книги” про національну оборону Китаю [23]. Головний зміст стратегії КНР у військовій галузі на сучасному етапі полягає у необхідності приведення у відповідність з новими умовами світового політичного розвитку та внутрішньо-економічними показниками країни якісних характеристик військових структур КНР.

Першим кроком на шляху зміни акцентів у оборонній стратегії Пекіна стало уповільнення темпів зростання обсягу витрат у військовій сфері та їх більш прагматичне використання. Так, витрати КНР по статті держбюджету “Національна оборона” у 2000 році склали 121-1,29 млрд. юаней (14,6 млрд. доларів США) або 8,29% загальних бюджетних витрат держави, що відповідає менше 2% валового внутрішнього продукту країни [23, с. 20-21].

Політичний процес в АТР детермінується співвідношенням взаємовідносин у стратегічному трикутнику США – КНР – РФ, архітектура якого може кардинально змінитись у результаті зближення між Пекіном та Москвою. Директор Інституту Східної Європи, Росії та Центральної Азії АН Китаю Лі Цзинцзе вважає, що тенденції сучасного політичного розвитку забезпечили основу для довготривалого стратегічного партнерства між Росією та КНР. На його думку: “Захід, яким керують США, розглядає Росію як потенційну загрозу, намагаючись стримати її розширенням НАТО. В Азії “потенційна загроза” – Китай, на його стримання націлено підсилення американсько-японського союзу. Визначається це чи ні, але подібні “кліщі” ставлять Китай і Росію у схожу стратегічну ситуацію” [24, с. 589].

Сполучені Штати Америки не можуть не рахуватись з викликом, який їм кидає КНР в Азії, претендуючи на роль регіонального лідера. Тому Вашингтон намагається знайти основу для конструктивного політичного діалогу з Пекіном і таким чином нейтралізувати гегемоністичні настрої керівництва КНР.

Крім того, реалізація зовнішньополітичної концепції Пекіна зустрічає жорсткий опір з боку Вашингтона з питань, які стосуються стратегічних інтересів США в Східній Азії.

Ці тенденції політичного розвитку знайшли своє відображення у зовнішньополітичному курсі адміністрації У. Клінтона.

Держсекретар США М. Олбрайт, виступаю-

чи 23 вересня 1997 р. у Нью-Йорку перед міністрами закордонних справ країн АТР, зазначила, що “Сполучені Штати Америки були і залишаються тихоокеанською державою й активним учасником у справах Тихоокеанського регіону, оскільки нас об’єднують спільні можливості і спільна небезпека. Ми разом боремося за довготривале процвітання, утвердження людської гідності й створення фундаменту свободи на довгі роки вперед” [25, с. 2].

Отже, з однієї сторони, Сполучені Штати Америки, зважаючи на зростання політичної активності Пекіна і його претензій на роль лідера в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, зберігають свою умовну лінію оборони в АТР, створену у повоєнний період. З іншої сторони, Вашингтон намагається за рахунок розвитку двосторонніх економічних, військових, політичних відносин забезпечити собі можливість політичного маневру й стримати процес утвердження КНР як однієї з провідних країн світу.

Таким чином, по-перше, Сполучені Штати Америки після закінчення “холодної війни” зберігають в АТР всі основні структурні елементи системи, яка спрямована на стримання Китаю. Це військово-політичні союзи з Японією, Південною Кореєю, комплекс військових баз, одним з головних елементів цієї системи є Тайвань. У 1997 р. дія “Основних напрямів японсько-американського співробітництва у сфері оборони” була поширена і на Тайванську протоку [26, с. 43]. Значення Тайваню й дрібних островів, які розташовані поблизу нього, для розгортання військових сил в безпосередній близькості від політичних центрів, промислових районів і військових об’єктів КНР очевидна.

По-друге, динаміка відносин між Росією та Китаєм набуває характеру стратегічного партнерства, особливо у питаннях, що стосуються урегулювання територіальних проблем. Позиція сторін з цього питання була скоординована у спільній Московській заяві голови КНР Цзян Цземіня і президента РФ В. Путіна 16 липня 2001 р. Керівники держав зазначили, що “...державна незалежність, суверенітет і територіальна цілісність є найважливішими елементами міжнародного права, фундаментальними принципами, які регулюють міжнародні відносини” [27, с. 14]. Голова КНР та президент РФ підкреслили, що “Росія і Китай рішуче підтримують політику і дії один одного в питаннях захисту державної єдності й територіальної цілі-

сності” [27, с. 14].

Виходячи з цього, російсько-китайське зближення і відстоювання Росією та КНР односторонніх принципів вирішення територіальних суперечностей виступає активним фактором впливу на характер відносин у геополітичному трикутнику США – КНР – РФ, зокрема, “стримуючим” механізмом глобалістських тенденцій у зовнішньополітичному курсі адміністрації Дж. Буша-молодшого.

Таким чином, формування основних вимірів конструкції безпеки в АТР дають підстави зробити висновок, що у багатостроковій перспективі цей процес буде визначатись співвідношенням політичних та економічних потенціалів “центросилових” держав регіону, а головним завданням сьогодення стане налагодження відносин, які передбачатимуть як двосторонні, так і багатосторонні угоди, а також зобов’язання кожної країни щодо підтримання дієздатності регіональної системи безпеки.

Враховуючи багатофакторність проблеми взаємовідносин США – КНР – РФ у системі міжнародних зв’язків Азіатсько-Тихоокеанського регіону, на висвітленні даної проблеми не можна ставити крапку. На сьогоднішній день дана проблематика набула ще більш гострої актуальності, ніж у попередній період, і потребує врівноваженого підходу з врахуванням норм міжнародного права та інтересів всіх зацікавлених сторін.

Саме це вимагає від вчених комплексного вивчення еволюції системи міжнародних відносин Азіатсько-Тихоокеанського регіону та її впливу на модернізацію механізму глобальної безпеки.

Література

1. Арин А.О. Азиатско-Тихоокеанский регион: мифы, иллюзии и реальность. – М.: Флинт Наука, 1997. – 435 с.
2. Арин А.О. Вызов Пекина и ответ Вашингтона // Азия и Африка сегодня. – 1999. – № 10. – С. 60-65.
3. Михеев В.В. Китай и азиатский регионализм // Международная жизнь. – 1999. – № 9. – С. 76-87.
4. Галенович Ю.М. США – Китай: за фасадом сотрудничества // США: экономика, политика, идеология. – 1998. – № 9. – С. 32-44.
5. Уткин А.И. Американская стратегия для XXI века. – М.: Логос, 2000. – 271 с.
6. Цыганов Ю.В. Российско-китайские отношения и Тайвань // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 3. – С. 122-128.
7. Ларин А.Г. Три модели российско-китайских отношений и место в них Тайваня // Опыт разделенных государств и отношения между двумя берегами Тайванского пролива: материалы конференции. – М.: ГНЦ РФ НИОПИК ЗАО “Искра”, 1997. – С. 25-35.
8. Гончар Б., Таран М. США – КНР і Тайвань: трикутник взаємодії і суперечностей в 90-ті роки ХХ ст. // Наукові записки. Академія наук вищої школи Украї-

- ни. Випуск другий. – К.: Хрещатик, 1999. – С. 22-31.
9. Лещенко Л.О. Внутрішня і зовнішня політика КНР в контексті глобалізацій цих процесів // Збірник наукових праць: Дослідження світової політики. Вип. 14. – К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2000. – С. 72-82.
  10. Шергін С.О. Азіатсько-Тихоокеанський регіон: Історія і сучасність. – К.: Вища школа, 1993. – 91 с.
  11. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945-70-ті роки) / В.А. Манжоло, М.М. Білоусов, Л.Ф. Гайдуков та ін. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
  12. Камінський Є. Формування нової системи міжнародних відносин на переломі тисячоліть у світлі проблем стабілізації розвитку України // Геополітичне майбутнє України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: ІОВ “Задруга”, 1998. – С. 154-166.
  13. Івченко О.Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. – К.: РІЦ УАННП, 1998. – 688 с.
  14. Нікіщенко С.О. Вільні економічні зони Китаю // Політика і час. – 2001. – № 4. – С. 35-43.
  15. Федоренко С.М. Еволюція політичного курсу відкритості Китаю: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К., 1998. – 20 с.
  16. Таран М.А. “Тайванська проблема” в зовнішній політиці США в 1990-ті роки: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 19 с.
  17. Уткин А.И. Американская стратегия для XXI века. – М.: Логос, 2000. – 271 с.
  18. Салицкий А. Специализация Сянган // Азия и Африка сегодня. – 2000. – № 6. – С. 42-49.
  19. Китай – более ответственный подход к вопросам о нераспространении. Интервью с Робертом Дж.Айнхорном, заместителем помощника Государственного секретаря по вопросам нераспространения. Внешняя политика США // Электронные журналы Информационного Агентства Соединенных Штатов. – 1998. – № 1 (январь). – Т. 3: США и безопасность Азиатско-Тихоокеанского региона. – С. 15-20 // www.rpo.russian.vsia.co.at.
  20. Лемптон Д. Американо-китайские отношения: жизнь на краю обрыва / Пер. с англ. // Проблемы Дальнего Востока. – 1996. – № 1. – С. 20-27.
  21. Горбачев Б. Отборная армия с китайской спецификой // Азия и Африка сегодня. – 2000. – № 3. – С. 7-17.
  22. XV Всекитайский съезд КПК – торжественное событие на пороге нового века / Пер. с кит. – Пекин: Синьсин, 1997. – 97 с.
  23. China's National Defense in 2000. Beijing: Information Office of the PRC State Council, October 2000. – 72 pp.
  24. Ли Цзинцзе. Россия во внешней политике КНР // Китай на пути модернизации и реформ. 1949-1999. – М.: Восточная литература. РАН, 1999. – С. 580-591.
  25. Внешняя политика США // Электронные журналы Информационного Агентства Соединенных Штатов. – 1998. – № 1 (январь). – Т. 3: США и безопасность Азиатско-Тихоокеанского региона. – 36 с. // www.rpo.russsian.vsia.co.at.
  26. Семин А.В. Что мешает достижению согласия между Токио и Пекином // Проблемы Дальнего Востока. – 2001. – № 2. – С. 37-46.
  27. Московское совместное заявление глав государств России и Китая // Проблемы Дальнего Востока. – 2001. – № 5. – С. 12-16.

Надійшла до редколегії 04.10.2002 р.